

LA CATALUNYA CAROLÍNGIA: CENT ANYS DE TREBALL, ENTREBANCS I COL·LABORACIONS

GASPAR FELIU¹
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

Lliurat el 30 d'abril de 2022. Acceptat el 15 de maig de 2022.

RESUM

El programa de l'Institut d'Estudis Catalans «La Catalunya carolíngia» s'ha acomplert just l'any del centenari de la seva aprovació pel que fa al projecte de Ramon d'Abadal. Amb aquest motiu es repassen les vicissituds del projecte, des de la seva concepció per Abadal i els volums que va publicar, passant per les dificultats polítiques i econòmiques, el treball lent però tenaç dels seus continuadors i l'empenta definitiva ja al segle XXI, així com els serrells que falten per a completar l'obra.

PARAULES CLAU

Catalunya carolíngia, Ramon d'Abadal, Institut d'Estudis Catalans, documentació altmedieval.

1. gaspar.feliu@hotmail.com

The *Catalunya carolíngia*: one hundred years of work, difficulties and collaborations

ABSTRACT

The centenary year of his approval by the Institut d'Estudis Catalans has just ended the program about the Carolingian Catalonia as far as the project of Ramon d'Abadal is concerned. On this occasion, the vicissitudes of the project are reviewed since its conception by Abadal and the volumes that he published, through political and economic difficulties, the slow but tenacious work of its continuators and the definitive push already in the 21st century, as well as the missing bangs to complete the work.

KEYWORDS

Carolingian Catalonia, Ramon d'Abadal, Institut d'Estudis Catalans, early medieval documentation.

I. EL PROJECTE D'ABADAL

El projecte d'Abadal es va forjar fa més de cent anys, concretament entre novembre de l'any 1911 i juny de 1912, a París. En aquell moment Ramon d'Abadal tenia 23 anys i ja era llicenciat i doctor en dret (un doctorat que s'havia de fer forçosament a Madrid i amb una tesi que vindria a ser un treball de mestria actual),² i a més havia aconseguit un ajut de la Junta de Ampliación de Estudios per a la seva estada a París, durant la qual Abadal va freqüentar l'École de Droit, l'École des Chartes i l'École des Hauts Études, on assistí a cursos de Maurice Prou, Marcel Thévenin, Adhémar Esmein, Paul Viollet i Alfred Girard entre altres, tot i que amb qui mantingué més relació fou amb l'hispanista Alfred Morel-Fatio i amb el jove historiador del dret Ernest Perrot, a qui Abadal cita repetidament en la seva correspondència.³ D'especial interès per al seu treball

2. El títol de la tesi era *El título XVIII de la Segunda Partida y la aplicación del mismo a Cataluña* i va ser publicada traduïda al català (ABADAL, 1912 i 1913); la tesi tenia trenta-sis pàgines!

3. Una visió més completa dels mestres francesos d'Abadal es pot veure a PELÁEZ (1994).

futur havien de ser els cursos de diplomàtica i crítica històrica de Marcel Prou i el que impartia Marcel Thévenin sobre el dret a les capitulars dels reis francs.

Al mateix temps Abadal freqüentava la Biblioteca Nacional de França, on començà a recollir materials per a un primer projecte: la publicació de les fonts legislatives i documentals relatives a la dominació dels reis francs a Catalunya. Gran part dels documents es trobava a la col·lecció Baluze: eren els pergamins o còpies dels pergamins furtats per Peire de Marca durant la seva estada a Catalunya els anys 1644 a 1651 com a alt funcionari de la monarquia francesa, i en part publicats pel mateix Baluze, que era el seu secretari, a la Marca Hispànica; altres documents convenients es trobaven a les col·leccions Moreau i Doat de la mateixa biblioteca. La lectura dels documents en principi descartats va fer adonar Abadal de la riquesa de la informació que contenien i el decidí a ampliar i variar l'objectiu del seu projecte: abandonà el recull legislatiu i es proposà publicar tota la documentació referent als comtats catalans durant l'època carolíngia. Amb això Abadal s'unia a iniciatives semblants publicades o en curs de publicació aquells anys a França i Alemanya, en especial els treballs de Mülbacher (1906), de Prou (1908) i de Halphen i Lot (1908).⁴

II. EL PROGRAMA DE LA CATALUNYA CAROLÍNGIA

Tornat a Catalunya, els anys següents Abadal continuà recollint, transcrivint i preparant materials, sobretot els emanats dels monarques carolíngis, que formarien el volum d'*Els diplomes carolíngis a Catalunya* (Abadal, 1926-1952). L'any 1920 considerà que havia enllestit prop de la meitat de la feina de la primera part d'*Els diplomes* (els diplomes concedits a institucions eclesiàstiques) i, per tant, que aviat estaria en condicions de dur-la a la impremta; aleshores es feu atorgar per la Comissió de Cultura i Ensenyament de la Mancomunitat de Catalunya uns diners per a la publicació de documents i altres materials històrics i, acte seguit, presentà el seu projecte a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que aprovà el projecte i el presentà amb la mateixa finalitat al ple de l'Institut, que el feu seu, tot i que Ramon d'Abadal no seria escollit membre numerari de Secció Històrico-Arqueològica fins a l'any 1942.

4. Un estudi detallat de la publicació de documents, sobretot a França i Alemanya, es pot veure a PUIG (2017-2019), p. 722-729.

L'acompliment del programa de la *Catalunya carolíngia* era una empresa llarga i difícil en si mateixa, que contingències personals, polítiques i econòmiques han allargat durant un segle; de fet, si ens fixem en la publicació, que és allò que compta, no va sortir cap volum corresponent a cap comtat entre 1955 i 1999,⁵ i encara alguns detalls d'aquest darrer volum em fan pensar que es va forçar una mica l'edició per a publicar com a mínim un volum més abans d'acabar el segle xx. La meitat dels volums s'han publicat, doncs, al segle XXI, tot i que s'hi havia anat treballant més o menys al llarg de la segona part del segle anterior.

Ja l'any 1955, en el pròleg al volum dedicat als comtats de Pallars i Ribagorça, Abadal confessava que no era probable que pogués acabar l'obra tot sol i confiava que «alguns estudiosos la completaran el dia de demà» (Abadal, 1955, p. 11*). Tot i això, dubto que pensés que el dia de demà s'allargaria fins al segle actual.

III. ELS PRIMERS TEMPS

Tornant al descabdellament de l'obra, en principi tot anava bé: l'any 1923 el primer volum d'*Els diplomes* va poder ser lliurat a la impremta, però de seguida va arribar el primer entrebanc: al cap de pocs mesos, el capità general de Catalunya Miguel Primo de Rivera, amb l'aquiescència del rei Alfons XIII, va donar un cop d'estat militar amb la finalitat d'acabar amb les reivindicacions obreres i *separatistes*; la lluita contra el catalanisme es va acarnissar en la llengua i l'obra de la Mancomunitat i, per tant, doblement contra l'Institut d'Estudis Catalans, fins al punt que l'any 1924 les noves autoritats prohibiren les publicacions de l'Institut i ordenaren fondre les galeres de les obres en preparació, entre elles els *Els diplomes*. Per sort, Abadal pogué salvar l'original i les proves d'impremta que havia rebut i potser també, d'amagat, part dels textos compostos (Puig, 2017-2019, p. 73-80); d'altra banda, passada la primera flamarada, una subvenció de la Institució Patxot permeté l'any 1926 tornar a portar l'obra a la impremta: aquesta vegada no a una empresa particular, sinó a la impremta de la Casa de Caritat, que era una institució pública!

5. ABADAL (1955a). volum corresponent als comtats de Pallars i Ribagorça, i ORDEIG (1999), que recull la documentació dels comtats d'Osona i Manresa.

El següent entrebanc vingué de la banda contrària: la proclamació de la Segona República retornà Abadal a la política i el periodisme, que havia hagut de deixar de banda durant la Dictadura, i li deixà poc temps per a la *Catalunya carolíngia*, tot i que aquells anys acomplí una empresa molt important: la transcripció d'una carpeta de pergamins, procedents del monestir de Sant Benet de Bages, dipositada a la biblioteca de la Universitat de Barcelona, treball en què l'ajudaren Josep Rovira i Francesc Martorell; eren un total de 251 documents. Els originals van desaparèixer durant la guerra o després, de manera que el contingut d'aquests documents només és conegut i s'ha pogut publicar gràcies a les transcripcions d'Abadal.

Tot i les seves moltes ocupacions, al començament de l'estiu de 1936, Abadal lliurà a la impremta de la Casa de Caritat el text gairebé definitiu d'*Els diplomes*. Massa tard: l'esclat revolucionari tumultuari que es produí en resposta a l'alçament militar destruï tot el material manuscrit, tant el dipositat a la impremta com les còpies i els esborranys conservats al domicili d'Abadal, que fou saquejat (Abadal, 1926-1952, p. XXXVI-XXXVII). Els anys següents foren per a Abadal molt difícils personalment i nuls per al seu treball científic: la família s'exilià a Itàlia fugint dels revolucionaris i a la tornada Abadal hagué de passar un procés de depuració com a sospitós de poc addicte al Movimiento Nacional; tot i que la seva mala salut el lliurà de la presó, no es pogué escapar d'una forta sanció econòmica en un moment en què havia de dedicar diners i esforços a tornar a engegar l'economia familiar. Des del punt de vista científic rebé, però, una bona notícia: l'any 1940 Ferran Valls i Taberner, que havia abjurat del catalanisme però no de les amistats, li va fer saber que s'havien trobat 34 plecs (272 pàgines), tirats l'any 1926, que s'havien salvat de la destrucció a la impremta de la Casa de Caritat. Això animà Abadal a reprendre la seva obra; l'any 1942 començà a arregar i ordenar els materials salvats i a reconstruir els perduts, al mateix temps que treballava en la preparació del volum de Pallars i Ribagorça, de manera que el 1950 va aparèixer la primera part d'*Els diplomes carolíngis a Catalunya* amb peu d'impremta 1926-1950 (1926 pels plecs recuperats i incorporats a l'edició); la segona part va ser publicada de seguida, l'any 1952.

Un encartament dins d'aquest darrer tom anunciava que el volum I de l'obra, *El domini carolíngi a Catalunya*, es trobava encara en premsa i que aviat apareixeria el volum III, amb el títol *Els comtats de Pallars i Ribagorça*. La segona afirmació era certa, el volum III aparegué l'any 1955 (Abadal, 1955), però pel que fa al volum I, Abadal va començar per estudiar diferents aspectes dels quals

no veia prou clara la narració històrica disponible, de manera que va dedicar molts esforços al seu aclariment; i realment l'any 1952 tenia publicats, lliurats o a punt de lliurar a diferents revistes els articles corresponents, tots els quals veieren la llum entre 1949 i 1958 (Abadal, 1949; 1953; 1954-1956; 1954-1957, i 1955b).⁶ Amb tot, no trobà mai el moment de completar i cohesionar aquests treballs, tot i que el seu llibre *Els primers comtes catalans* (Abadal, 1958) i el capítol «La pre-Catalunya» en la *Història dels catalans* dirigida per Ferran Soldevila (Abadal, 1964), sí que donen una visió global de l'època.

Finalment, per a complir amb el volum anunciat l'any 1952, a partir de 1965 o potser una mica abans, Abadal, amb l'ajut de Jaume Sobrequés, que era el seu secretari, optà per revisar, traduir quan calia i posar al dia alguns dels articles publicats els anys cinquanta; amb això, la tasca principal estava feta i Abadal considerava el volum resultant (Abadal, 1986) com la primera de les tres parts que havien de compondre la introducció, atès que els articles publicats no anaven més enllà de la fi del regnat de Lluís el Pietós (840). Quan Abadal morí, al començament de l'any 1970, la feina principal estava enllestida, però el volum tardaria quinze anys a ser publicat; és una bona mostra de la misèria econòmica que tenallava l'Institut aquells anys, però també de l'excés de perfeccionisme en les correccions que ha llastat sempre les publicacions de la casa. Quan al final es va publicar, el volum anava precedit d'un pròleg de Coll i Alentorn, Font i Rius i Mundó que explica la situació de la *Catalunya carolíngia* des de la mort d'Abadal fins aquell moment i que és una bona mostra del voluntarisme i l'empanatament en què es trobava l'obra.

Per citar només dos exemples, es preveia que el volum corresponent als comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada es podria publicar el mateix any 1985 o el següent, però no ho fou fins al 2003 (Sobrequés; Riera i Rovira, 2003); i les dues parts restants del volum I s'encomanaven a Miquel Coll i Alentorn, que en el moment de redactar el pròleg citat era el màxim dirigent d'Unió Democràtica de Catalunya i devia ser conseller adjunt de la presidència de la Generalitat (des de 1980) o potser ja president del Parlament (1984): fos quina fos la comesa, és evident que disposava de poc temps per a dedicar a l'encàrrec.⁷ En referència a l'endarreriment de la publicació dels volums es donaven

6. ABADAL (1954-1956) ha estat tornat a publicar a (ABADAL, 1969, p. 261-308).

7. Tot i la seva intensa vida política, Coll i Alentorn no abandonà mai del tot els afers de l'Institut d'Estudis Catalans ni l'estudi i publicació de temes històrics, però és evident que no

com a causes la immensitat de la feina i la necessitat de completar la plega de documents, a més a més de les dificultats econòmiques de l'Institut els decennis anteriors (Abadal, 1986, p. VI i VII).

IV. LES DUES PARTS DE LA CATALUNYA CAROLÍNGIA

La *Catalunya carolíngia* té en realitat dues grans parts: una primera basada en l'esforç heroic d'Abadal per a publicar en solitari *Els diplomes, Pallars* i la primera part d'*El domini carolíngi*, al mateix temps que recollia materials per a la resta dels volums i comprometia les persones escollides per a tirar endavant el projecte; i una segona part coral, on ha treballat molta gent, molta més de la que apareix citada en els diferents volums, part que ha patit endarreriments de vegades difícils d'explicar, amb moments de quasi abandonament i altres de treball intens, que a la fi han permès acabar el magne i laboriós programa presentat per Abadal fa cent anys. En descàrrec de tots els que hem treballat més o menys en la segona part, em sembla que s'han de fer constar dues coses: que el nombre de documents publicats és molt superior als editats directament per Abadal i, en segon lloc, que l'art d'editar documents (l'art en sentit de ciència aplicada), ha canviat molt al llarg de l'obra i els editors han estat amatents en cada moment a l'aplicació de les millors tècniques conegudes; amb una sola excepció: quan la Commission Internationale de Diplomatique (1984) va dictaminar que els registres havien de començar amb la paraula que indica l'acció del document (venda, testament, etc.), els directors i editors de la *Catalunya carolíngia* van decidir mantenir l'estil directe utilitzat fins aleshores; només a la llista cronològica de tot els documents de l'obra, que es publicarà al volum IX, d'Apèndix, els registres s'encapçalen amb la paraula que indica l'acció del document. D'altra banda, també és veritat que el retard ha permès que aquests volums hagin pogut aprofitar l'estalvi d'esforç, temps i diners que representa l'edició digital: sense ella, difícilment el projecte estaria acabat en aquest moment.

disposava de gaire temps per a continuar l'obra d'Abadal, tot i comptar amb els papers que aquest havia deixat. Finalment, el 1989, un any abans de la seva mort, edità els materials que Abadal havia recollit per a una biografia extensa de Guifré el Pilós (ABADAL, 1989).

4.1. L'obra directa de Ramon d'Abadal

Dit això, voldria tornar als volums publicats per Ramon d'Abadal. *Els diplomes* (1926-1952) es poden comparar amb avantatge amb les millors edicions documentals de l'època i fins i tot posteriors. No es tracta només de l'*stemma* que mostra els diversos textos del document i la seva dependència, feina lenta i pesada, però imprescindible de cara a establir i publicar el millor text, sinó també dels estudis introductoris per a cada monestir, catedral o personatge, munió de petites monografies que li servien a Abadal per aclarir errors d'historiadors anteriors o per liquidar polèmiques; tot això sense deixar de banda la complexa correcció editorial, amb lletres de diferents punts, fins i tot en la mateixa paraula, i l'acurada confecció dels mapes i els índexs toponomàstics, feines que Jordi Rubió i Llois dugué a terme sota la direcció Abadal. Per tot plegat, *Els diplomes* irromperen amb força en el panorama historiogràfic altmedieval, tant per la quantitat de documentació recollida com per la qualitat de la publicació: Abadal va passar a ser considerat immediatament un dels grans editors de textos a escala europea.

Aquesta consideració es consolidà gairebé immediatament, si calia, amb la publicació del volum de Pallars i Ribagorça (Abadal, 1955), volum de documentació difícil, sovint amb un llatí bàrbar, pràcticament sempre conegut per còpies sovint defectuoses, interpolades o les dues coses alhora, i referent a uns territoris la història dels quals era molt mal coneguda a l'època; Abadal hagué de dedicar moltes hores a destriar pacientment i deixar de banda documents falsos i interpretacions llegendàries. Més encara, amb un esforç que cap dels editors dels volums posteriors no s'ha vist amb cor de repetir, Abadal va acompanyar la publicació amb tres estudis introductoris que omplen tot el primer dels dos toms de l'obra i part del segon. Val a dir que aquestes introduccions possiblement no foren pensades i redactades en l'ordre que es van publicar: la primera i potser la tercera, compostes amb lletra més petita que la normal del volum, i la primera a més paginada amb números seguits d'un asterisc, són segurament posteriors a l'«Estudi històric» que podríem considerar com la introducció *normal* del volum. Respecte a la primera introducció, si la lletra petita i els asteriscs no fossin indicadors suficients, hi ha un factor que em sembla determinant per a creure que va ser la darrera a ser redactada: al final, Abadal afegí en cursiva una explicació de per què no hi havia un capítol dedicat a la cultura i donà les gràcies als seus col·laboradors, en especial a Jordi Rubió i Llois. La impressió

és que la resta de l'obra ja devia estar composta i la impremta potser no podia esperar més: el plom entretingut a les galerades feia nosa al local i encaria els costos de l'impressor, que no el podia reutilitzar. Després tornaré sobre aquesta primera part. L'altra introducció, titulada «Estudi històric» segueix l'ordre clàssic de les publicacions de documents: tracta la historiografia, les fonts narratives i diplomàtiques, les falsificacions, la història política dels comtats i la història eclesiàstica: de fet, ha servit de model per a les introduccions de la resta de volums. La darrera introducció, també segurament posterior, però no amb tanta certesa com la primera, es troba al començament del segon tom i traça un estudi sintètic de la història de cada monestir.

Com ja he dit, tinc gairebé la certesa que la part numerada amb asteriscs va ser redactada posteriorment i, afegeixo, em sembla que va ser deguda a l'impacte dels nous corrents historiogràfics abanderats pels *Annales* i difosos a casa nostra per Jaume Vicens Vives a la tornada del Congrés Internacional de Ciències Històriques de París de l'any 1950. Aquesta part comença amb una curta descripció geogràfica, tracta després del poblament, amb un estudi detallat dels castells i els llocs habitats, i continua amb apartats dedicats a l'economia, el repartiment i la propietat de la terra i l'estructura social i política. Fos com fos, l'important és que Abadal es va posar ràpidament al dia dels nous corrents historiogràfics i sentí la necessitat d'afegir als aspectes polítics i institucionals dominants fins aleshores, els nous camps d'estudi centrats en les realitats econòmiques i socials, que d'altra banda són els aspectes més presents en la documentació catalana de l'època.

La publicació del volum de Pallars i Ribagorça tingué encara un altre efecte, d'abast internacional: Abadal va considerar falsos alguns documents que fins aleshores havien estat acceptats com a verços i que el diplomatista francès Georges Tessier (1955) mantingué que ho eren, polèmica a la qual s'afegí també Charles Higounet (1956); la convincent defensa que Abadal (1954-1956) feu dels seus punts de vista davant dos noms il·lustres del medievalisme francès incrementà el prestigi internacional tant d'Abadal com de la *Catalunya carolíngia*.

4.2. El treball dels col·laboradors

Ja des de l'any 1951 Abadal havia començat a repartir les seves carpetes de documents dels diferents volums entre persones de la seva confiança: en un primer moment, Font i Rius rebé l'encàrrec del comtat de Barcelona, Eduard

Junyent del d'Osona, els monjos de Montserrat Marc Taxonera i Anscari Manuel Mundó del de Manresa; més endavant, Santiago Sobrequés es faria càrrec dels comtats de Girona i Empúries i es comptava amb Pere Ponsich per al Rosselló i els altres territoris al nord de l'Albera, tot i que Ponsich no rebé l'encàrrec formal d'ocupar-se'n fins a l'any 1998, un any abans de la seva mort. No sé quan ni a qui es va encomanar en aquell moment el volum dels comtats d'Urgell i Cerdanya; per indicacions posteriors sembla que hi van treballar Cebrià Baraut i Manuel Riu. En aquell moment, Abadal deia en el pròleg del volum de Pallars i Ribagorça que confiava que podria dur a terme el volum d'*Introducció* (Abadal, 1955, p. 11*).

No cal ponderar la capacitat de tots els anomenats per a tirar endavant l'obra amb el rigor desitjat, però, segurament per respecte a les persones, Abadal no va exercir ni va establir cap mecanisme de coordinació (només Coll i Alentorn duia a terme algunes gestions d'enllaç) i d'altra banda tampoc no es disposava dels diners necessaris per a visitar arxius i biblioteques llunyans o pagar còpies de documents. D'altra banda, la vàlua dels col·laboradors anava parella amb el cúmul de les seves ocupacions i preocupacions: tots ells recollien i estudiaven els documents als quals tenien accés i s'enviaven els uns als altres els que no els corresponien, però topaven amb dues grans dificultats: trobar i accedir als originals o còpies de documents editats o citats en obres publicades i revisar arxius i col·leccions particulars a la recerca de possibles documents nous, o sigui, desconeguts, fins a disposar de tots els documents referents al comtat o els comtats corresponents.⁸ Cal tenir present que hi ha una gran diferència entre publicar un cartoral o els documents d'un arxiu i editar tota la documentació d'un comtat o fins i tot d'una institució o personatge. Això explica que tant Cebrià Baraut com Eduard Junyent, veient que la publicació de la *Catalunya carolíngia* anava per llarg, si es que no dubtaven que es completés mai, i segurament amb el desig ben comprensible de veure publicat el fruit dels seus esforços, van decidir editar els documents que tenien aplegats: Baraut (1978, 1979 i 1980) els de l'arxiu capitular d'Urgell i Junyent (1980-1996), els de la catedral de Vic. De fet, Baraut va veure completada la publicació, però Eduard Junyent va morir

8. En el pròleg del volum V, Manuel Mundó desgranà les feines principals: descoberta i recollida dels documents, conservats en arxius i dipòsits que no sempre són els de l'entitat que els produí; documents coneguts només per edicions antigues que no sempre són de fiar; transcripció i estudi diplomàtic acurats i crítica aguda de les còpies (SOBREQUÉS; RIERA i SOLÀ, p. 7).

l'any 1978, abans que sortís a la llum el primer fascicle del seu *Diplomatari de la catedral de Vic*.⁹

4.3. La reestructuració del programa després de la mort d'Abadal

Josep Maria Font i Rius, a qui Ramon d'Abadal havia encomanat que vetllés per la continuïtat de l'obra i l'havia fet depositari dels seus papers, després de la defunció d'Abadal el 17 de gener de 1970, proposà que l'Institut d'Estudis Catalans assumís directament la continuïtat de l'obra. Ramon Aramon i Serra, aleshores secretari general de l'Institut, s'adherí a la proposta, com també ho feren Miquel Coll i Alentorn i Joan Ainaud de Lasarte; amb aquests suports fou nomenada una comissió formada per Miquel Coll i Alentorn, Josep M. Font i Rius i Anscari Manuel Mundó, que comptaria amb la col·laboració de Manuel Riu i Antoni Pladevall. La comissió va revisar l'estat dels diferents volums i va establir l'ordre de possible publicació i el contingut de cadascun d'ells, així com els equips de treball per a cada volum; també donaren unes regles de transcripció adaptades a la normativa internacional i decidiren reduir la introducció dels volums a un estudi diplomàtic complet de la documentació (Sobrequés; Riera i Rovira, 2003, p. 9; Feliu, 2020, p. 87); se seguí, doncs, treballant, però de moment sense cap fruit visible.

4.4. L'empenta definitiva

Després de la mort de Miquel Coll i Alentorn l'any 1990, s'uniren al comitè d'edició Manuel Riu i Antoni Pladevall, mentre que Josep M. Font i Rius i Anscari Manuel Mundó quedaren com a directors de l'obra, a la qual es donà l'empenta definitiva amb aquestes incorporacions i la de Ramon Ordeig. El desencallament de la *Catalunya carolíngia* el primer vintenni del segle XXI ha estat possible també per tot el treball anterior acumulat gràcies a l'esforç i la col·laboració de molta gent, així com per la bona feina dels editors dels diferents volums. És també de justícia destacar per damunt de tot la direcció d'Anscari Manuel Mundó i de Josep M. Font i Rius i la perícia i capacitat de

9. Vint-i-cinc documents corresponents a la *Catalunya carolíngia*, que Eduard Junyent tenia aplegats en la seva obra sobre l'abat i bisbe Oliba, van ser publicats després de la seva mort per Anscari M. Mundó dins del mateix Institut d'Estudis Catalans (JUNYENT, 1992).

treball de Ramon Ordeig, que a més de ser l'autor dels volums quart (*Osona*) i novè (*Urgell*) va donar l'empenta final al cinquè (Sobrequès; Riera i Rovira, 2003) i al sisè (Ponsich, 2006); naturalment, això no va en detriment de la resta dels autors; simplement, Ordeig s'hi ha pogut dedicar gairebé professionalment i és, per tant, qui més feina ha fet. En realitat, Ordeig ha acomplert el paper de secretari-redactor que segurament hauria estat bo que s'hagués creat en nomenar la comissió el 1970; això no s'ha de veure, però, de cap manera com un retret a ningú: segurament en aquell moment no hauria estat possible remunerar aquesta figura.

D'altra banda, acabar el projecte d'Abadal abans que no superés el centenari ha estat possible gràcies també al suport i a l'esforç econòmic de l'Institut d'Estudis Catalans aquests darrers anys. Al segle XXI, la situació de l'Institut en aquest aspecte, és, tot i els seus problemes, molt millor que als anys seixanta i setanta del segle passat, quan hauria estat impensable publicar dos volums, amb un total de cinc toms, en dos anys, com s'ha pogut fer ara (Baiges i Puig, 2019, i Ordeig, 2020). L'economia, però, no ho explica tot; és de justícia posar en relleu el punt d'honor del secretari científic David Serrat i del president Joandomènec Ros en què el projecte d'Abadal no passés de centenari, i amb aquesta finalitat els directors actuals vàrem trobar sempre el màxim suport i ajut; recolzament que no tenim per què dubtar que continuarem rebent de la presidència i la secretaria científica actuals fins a la fi definitiva de l'obra, ara que ja falta poc.

4.5. El darrer relleu

Encara que no consten en els crèdits de cap volum, Manuel Riu i Antoni Pladevall van col·laborar llargament en la direcció i havien de ser els continuadors naturals del projecte, però quan l'any 2009 Font i Rius i Mundó van plantejar per motius d'edat i de salut que era l'hora de deixar la direcció, tant Riu (que moriria el 2011) com Pladevall no es trobaven en disposició de prendre el relleu. Aquesta va ser la raó per la qual Maria Teresa Ferrer, aleshores presidenta de la Secció Històrico-Arqueològica, va proposar a la Secció que en prenguéssim el relleu Josep M. Salrach i jo mateix, primer com a col·laboradors de la direcció, com consta en el volum corresponent al comtat de Barcelona (Baiges i Puig, 2019), volum que ni Mundó, mort el 2012, ni Font i Rius, finat el 2018, no van poder veure publicat; finalment l'any 2020, l'any del centenari del projecte de Ramon d'Abadal, sortí el darrer volum, corresponent als comtats d'Urgell,

Cerdanya i Berga, a càrrec també de Ramon Ordeig (2020). Vull acabar agraint que, tot i passar-nos aviat la responsabilitat de la direcció, tant Mundó com Font i Rius van continuar assistint a les reunions i ajudant-nos amb els seus consells i la seva experiència.

V. AGRAÏMENTS

Els agraïments haurien d'anar molt més enllà dels noms que podria citar: no puc pas anomenar la munió de persones amb les quals la *Catalunya carolíngia* està en deute, de molts dels quals ni tenim coneixement de la seva participació. Per tant recordaré només genèricament els que potser són més oblidats: els monjos i altres persones que van copiar una vegada i una altra els documents en pergamins o cartorals i els arxivers que els van conservar al llarg de segles, els erudits que van extractar o copiar documents molts dels quals no s'han conservat, etc.: sense ells no disposaríem d'un corpus documental dels millors d'Europa; sense el seu esforç i també sense la tasca de la legió d'erudits que, sobretot a partir del segle XVII, esmerçaren el temps i es deixaren la vista copiant o resumint els documents. I finalment, com a mostra de les moltes complicitats que han afavorit l'obra, citaré aquell rector d'Escaló, al Pallars, que ajudà Abadal a aclarir molts topònims; i, en l'altre extrem, els amos de la masia d'on han arribat els últims documents que es publicaran a l'Apèndix. És de justícia i és sobretot una satisfacció recordar i agrair la tasca de tots ells.

VI. ELS SERRELLS QUE FALTEN

Per acabar, he de dir que per a Josep M. Salrach i per a mi és un honor immerescut figurar com a directors en el moment final del projecte de Ramon d'Abadal, encara que la nostra aportació hagi estat molt secundària: quan ens vam fer càrrec del projecte, els dos volums que quedaven per publicar ja es trobaven en bones mans i força avançats, de manera que la nostra direcció efectiva s'ha limitat a uns pocs consells i observacions i als serrells que encara estan per publicar: un volum IX d'apèndix, i la segona part del volum I, *El domini carolíngi a Catalunya*, que ha de completar la primera part, publicada com ja hem dit per Jaume Sobrequés, amb textos de Ramon d'Abadal, l'any 1986.

El volum IX constarà de tres parts; la primera, a càrrec d'Ignasi Baiges, contindrà els documents i registos que s'han localitzat després de la publicació dels volums corresponents, i també els que, havent-se publicat a partir de còpies, ara poden ser esmenats i completats amb els originals; incorporarà igualment la menció de les noves còpies localitzades, les correccions en la datació o en el text i els canvis de parer en la veracitat o falsedat d'alguns documents, en els casos en què la recerca ha demostrat que convenia fer-ho, canvis sempre acompanyats dels aclariments pertinents. En una segona part es publicaran els textos epigràfics, que entre inscripcions en pedra i en pissarra, textos sobre teixit i còpies, poden arribar fins a la vuitantena; aquesta part anirà a càrrec de Xavier Espluga. Completarà l'obra una relació ordenada cronològicament d'un resum dels registos de tots els documents de la *Catalunya carolíngia*, amb remissió al seu número en el volum en què cadascun s'ha publicat, tasca que duu a terme Abel Rubió, amb l'ajut de Josep M. Palau.

Pel que fa a la segona part del volum I, Josep M. Salrach i jo mateix hem cregut que com a directors de l'obra teníem l'obligació moral d'escriure-la, amb l'avantatge que podem aprofitar la documentació publicada en els nou volums del projecte; aquest avantatge és, però, a la vegada un inconvenient: la magnitud de la documentació i de la producció historiogràfica ha fet que el nostre treball tingui el mateix problema que el programa de la *Catalunya carolíngia*: un excés d'optimisme a l'hora de calcular el temps que ens ocuparia; hi anem treballant, conscients que, més que una introducció, el que publicarem serà una conclusió, que esperem que no esdevingui l'obra de la seu.

Així, gràcies a l'esforç dels gegants que ens precediren, hem tingut l'honor de donar per acabat el programa que Ramon d'Abadal i l'Institut d'Estudis Catalans van iniciar l'any 1920 i que, com hem vist, ha tingut una singladura plena de treball, obstacles i col·laboracions.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' (1912 i 1913). «Les "partidas" a Catalunya durant l'edat mitjana». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. VI i VII; l'edició més accessible és ABADAL I DE VINYALS, Ramon d'. «Les "partidas" a Catalunya durant l'edat mitjana». A: ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' (SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume [cur.] (1970). *Dels visigots als catalans*. Vol. II. *La formació de la Catalunya independent*. Barcelona: Edicions 62, p. 333-379.

- (1926-1950 i 1952). *Els diplomes carolingis a Catalunya*. 2 toms. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica II).
- (1949). *La batalla del adopcionismo en la desintegración de la Iglesia visigoda. Discurso leído en la recepción pública de D. Ramón de Abadal y de Vinyals en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el día 18 de diciembre de 1949. Contestación del Académico numerario Doctor D. José M. Millàs y Vallicrosa*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras.
- (1953). «El paso de Septimania del dominio godo al franco a través de la invasión sarracena (720-768)». *Cuadernos de Historia de España*, núm. 19, p. 5-54.
- (1954-1956). «Els preceptes comtals carolingis per al Pallars». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, núm. XXVI, tornat a publicar en ABADAL (1969), p. 261-308.
- (1954-1957). «La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux». *Études Roussillonaises*, núm. IV-3 (1954-1955) p. 239-272; núm. V-1 (1956) p. 31-50; núm. V-2 (1956) p. 144-177; núm. VI-1/2 (1957) p. 67-95.
- (1955a). *Els comtats de Pallars i Ribagorça*. A: ABADAL I DE VINYALS, Ramon d': *Catalunya carolíngia*. Vol. III. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico Arqueològica XIV-XV).
- (1955b). «La expedición de Carlomagno a Zaragoza: el hecho histórico, su carácter y su significación». *Coloquios de Roncesvalles, 1955*. Saragosa-Pamplona: Diputación Foral de Navarra (Institución Príncipe de Viana), p. 39-71.
- (1958). *Els primers comtes catalans*. Barcelona: Teide.
- (1964). «La pre-Catalunya». A: SOLDEVILA, Ferran [dir.]. *Història dels catalans*. Vol. II. Barcelona: Ariel.
- SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume [cur.] (1969). *Dels visigots als catalans*. Vol. I. *La Hispània visigòtica i la Catalunya carolíngia*. Barcelona: Edicions 62.
- SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume [cur.] (1986). *Catalunya carolíngia*. I. *El domini carolingi a Catalunya*, primera part. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XXXV).
- (1989). *El temps i el regiment del comte Guifred el Pilós*, Sabadell: AUSA.
- BAIGES I JARDÍ, Ignasi J.; PUIG I USTRELL, Pere (2019). A: ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' [fund.]; FONT I RIUS, Josep M., i MUNDÓ, Anscari M. [dirs.]; FELIU I MONTFORT, Gaspar, i SALRACH I MARÉS, Josep Maria [col.]. *Catalunya*

- carolíngia*. Vol. VII. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, núm. CX).
- BARAUT, Cebrià (1978). «Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)». *Urgellia*, núm. 1, p. 11-182.
- (1979). «Els documents dels segles IX i X, conservats a l'arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». *Urgellia*, núm. 2, p. 7-145.
- (1980). «Els documents dels anys 981-1010, de l'arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, núm. 3, p. 7-166.
- COMMISSION INTERNATIONALE DE DIPLOMATIQUE (1984). «Travaux préliminaires de la Commission Internationale de Diplomatie et de la Commission Internationale de Sigillographie». *Folia Caesaraugustana*, núm. 1, p. 1-221.
- FELIU, Gaspar (2020). «La Catalunya carolíngia». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXX, p. 79-93.
- HALPHEN, Louis; LOT, Ferdinand (1908). *Recueil des actes de Lothaire et de Louis V, rois de France (954-987)*. París: Imprimerie National.
- HIGOUNET, Charles (1956). «Chronique du Midi Carolingien». *Annales du Midi*, t. 68, núm. 33, p. 69-75.
- JUNYENT I SUBIRÀ, Eduard (1980-1996). *Diplomatari de la catedral de Vic. Segles IX-X*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
- MUNDÓ, Anscari M. [cur.] (1992). *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, núm. XLIV).
- MÜLBACHER, Engelbert (1906). *Die Urkunden Pippins, Karlmanns und Karl des Grossen*. A: *Monumenta Germaniae Historica*. Vol. XI, 581 S. Hannover: Hahn.
- ORDEIG I MATA, Ramon (1999). *Els comtats d'Osona i Manresa*. A: ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' [fund.]; FONT I RIUS, Josep M., i MUNDÓ, Anscari M. [dirs.]. *Catalunya carolíngia*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, núm. LIII-LV).
- (2020). *Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga*. A: ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' [fund.]; FELIU, Gaspar, i SALRACH, Josep M. [dirs.]. *Catalunya carolíngia*. Vol. VIII. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico Arqueològica, núm. CXI).
- PELÁEZ, Manuel J. (1994). «Ramon d'Abadal i de Vinyals y la historia del Derecho catalán y francés: primera etapa de formación y producción científica (1904-

- 1914)». A: SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume; RIERA I VIADER, Sebastià [eds.]. *Miscel·lània Ramon d'Abadal. Estudis d'història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el centenari del seu naixement*. Barcelona: Curial, p. 209-218.
- PONSICH, Pere (2006). *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*. A: ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' [fund.]; FONT I RIUS, Josep M.; MUNDÓ, Anscari M. [dirs.]. *Catalunya carolíngia*. Vol. VI. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, núm. LXX).
- PROU, Maurice (1908). *Recueil des actes de Philippe Ier roi de France*. París: Imprimerie Nationale.
- PUIG I OLIVER, Jaume de (2017-2019). «Catalunya carolíngia: cent anys d'història». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 32, p. 719-750.
- SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago; RIERA I VIADER, Sebastià, i ROVIRA I SOLÀ, Manuel (2003). *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*. A: ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' [fund.]; FONT I RIUS, Josep M., i MUNDÓ, Anscari M. [dirs.]. *Catalunya carolíngia*. Vol. IV. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, núm. LXI).
- TESSIER, Georges (1955). «À propos de quelques actes toulousaines du IXe siècle». *Recueil de travaux offerts à M. Cl. Brunel*, T. II, París: Société de l'École des Chartes.